

BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜ: İÇERİĞİ VE SINIRLANDIRILMASI SORUNU

Doç. Dr. Nihat BULUT*

I-GİRİŞ: BİLİMSEL BİLGİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

İnsan, öteden beri, doğayı, toplumu ve kendini tanımak, genel anlamda ele alındığında, *hakikati* anlamak istemiştir. Bu istek insanın doğal ve toplumsal olayları gözlemesine, bunların oluş nedenlerini araştırmasına ve bunlar hakkında varsayımlar geliştirmesine neden olmuştur. İnsanın içinde yaşadığı doğanın ve toplumun sırlarını keşfetmek arzusunu yerine getirebilmesi için başvurduğu çeşitli yollar vardır. Bunların tümüne birden bilgilenme yolları ya da bilgi çeşitleri adını vermek mümkündür. Bilim ya da bilimsel bilgi bu yollardan birisidir¹.

Bilimsel bilgi, gelişi güzel bir biçimde elde edilmeyen, belli bir yönteme, bir sisteme dayanılarak kodlanan, bu özelliğiyle de, aksi kanıtlanıncaya kadar geçerli olup, hakikati dile getiren bilgidir². Bilimler metodolojik açıdan çeşitli şekillerde sınıflandırılabilirler. Sözelimi günümüzde *matematik bilimleri*, *doğa bilimleri* ve *insan bilimleri* biçiminde üçlü bir ayırım yapılmaktadır³. Bunlardan matematik ve doğa bilimleri, sıkı nedensellik ilişkisinin egemen olduğu bilimlerdir⁴ ve bu bilimlerin sonuçlarının yüksek bir doğru-

* Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Orhan Münir Çağıl, **Hukuk Metodolojisi Dersleri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1962, s. 2.

2 Niyazi Öktem/Ahmet Ulvi Türkbağ, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, Der Y., İstanbul, 1999, s. 29.

3 Ülker Gürkan, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, AÜHF Y., Ankara, 1989, s.18.

4 Doğa bilimlerinde sıkı nedensellik ilkesinin bulunması, doğa kanunlarının en ince ayrıntısına varıncaya kadar olaylara hakim olması demektir. Bu bağlamda denilebilir ki, eğer bir doğa kanunu olaylara tam olarak uygulanma kabiliyetini haiz bulunuyorsa, gelecek olayların ne şekilde gerçekleşeceği de tespit edilebilir (Çağıl, s. 25).

luk ve kesinlik derecesine ulaşmış olduğu söylenebilir⁵. Manevi bilimler ve kültür bilimleri olarak da anılan insan bilimleri ise, insana ve insanın duygusal yakınlıklarına yatkın olması ve insana dair olaylar hakkında bir takım deney öncesi fikirlerin yaygınlığı dolayısıyla, matematik ve doğa bilimlerine oranla nedensellik ilişkisinin daha zayıf olduğu bilimlerdir⁶. Hemen belirtmek gerekir ki, insanı ele alan bu bilimlerin bir kısmı, psikoloji, mantık ve dil bilimi gibi, tek insanı ele alarak, onun düşünsel-psikolojik fonksiyonunu ve bunlara ait süreçleri incelerken; diğer bir kısmı insanı topluluk halinde ve toplumun üyesi olarak ele alıp, bunlar içindeki faaliyetlerini incelemektedir. Sosyal bilimler başlığı altında geniş bir yelpaze oluşturan bu bilimler iki kategoriye ayrılabilir: Sosyoloji ve tarih gibi sosyal olayları inceleyen sosyal bilimler ve hukuk gibi sosyal kuralları inceleyen sosyal bilimler⁷.

Ancak çeşitli şekillerde sınıflandırılırsalar ve aralarında nedensellik ilişkisi bakımından farklılıklar bulunsa da, bütün bilimlerin ortak özelliği, belli bir konuyu, belli bir yöntemle, belli bir amaca ulaşmak için araştırmak ve işlemektir. Bu bağlamda bilimsel bilginin bir takım özelliklere sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Bir kere bilimsel bilgi olgulara dayanır, bu çerçevede bilimsel önermeler gözlemlenebilir olguları ifade ederler. Öte yandan bilimin konusunun sınırları bellidir. Konu evrendeki gözlemlenebilir olgulardır. Ayrıca bilimsel bilgi mantığa dayanır, yani ulaşılan sonuçların kendi içerisinde tutarlı olması gerekir⁸.

Bu özellikleriyle bilim, bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyeni araştırır ve böylece kendi özel konusunu oluşturan olaylar arasında, değişmez, genel ve kesin ilişkiler kurar⁹. Bilim, pratik amaçlardan uzak olarak, yalın gerçeği araştırır ve bunu yaparken, her çeşit önyargıdan titizlikle sakınır. Öyle ki, bir bilimsel araştırmanın sonunda bulunan gerçek, umulanın çok dışında bile olsa, açığa vurmaktan kaçınılamaz. Bilim adamı bu uyumsuzluk karşısında tam bir umursamazlık gösterir¹⁰.

5 Gürkan, s. 17.

6 Sosyal ya da insani bilimlerde, doğa bilimlerine oranla nedensellik ilişkisinin zayıf olduğunu söylemek, bu bilimlerin mantığın ve bilgi kuramının ilkelerine dayanmak zorunda olmadıkları anlamına gelmez. Doğa bilimleri gibi sosyal bilimler de, bilim niteliğini kazanabilmek için, mantığın ve bilgi kuramının kanunlarına uymalıdır (Çağıl, s. 26).

7 Gürkan, s. 18-19.

8 Bilimsel bilginin özellikleri için bkz. Gürkan, s. 16-17.

9 Ünal Emiroğlu, Sanat ve Sanatçının Yazgısında İnsan Haklarının İzdüşümü, in. **İnsan Hakları Sempozyumu**, İstanbul, 1995, s. 187.

10 Emiroğlu, s. 188.

Bilimsel araştırmanın sonunda ulaşılan gerçeğin bilim adamının başlangıçtaki beklentisiyle uyumlu olmayabileceği gerçeği, bilimsel bilginin nesnelliği ile ilgili bir durumdur. Bilimsel bilginin nesnelliği demek, onun kendisini üreten kişinin şahsından ayrılması ve böylece herkese ait ortak bir değer haline gelmesi demektir.

Bu özellikleriyle bilimsel bilgi, fikir üretiminin en yüce değer ve biçimi olarak görülebilir ve herşeyden önce, insanın gerçekliğe ulaşması bakımından önemli bir araç sayılır. Diğer taraftan bilimsel bilgi, çoğulculuk ve demokratik rejimin açısından önemli bir temel teşkil eder. Bilim her alanda olduğu gibi, siyasal konularda da sağlam ve derin bilgiler üretmek ve bunu yaymakla, insanları bilinçli bir biçimde davranmaya ve toplumun kaderiyle ilgilenmeye iter. Dolayısıyla bilimsel bilginin demokrasiyi geliştirmek ve daha nitelikli kılmak konusunda katkıda bulunacağına kuşku yoktur.

II- BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER İÇİNDEKİ YERİ

Temel hak ve özgürlükler, insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar. Kuşkusuz insanın değerinden söz etmek, onun diğer canlılar arasındaki özel yerine işaret etmek demektir. İnsana bu özel yeri sağlayan ise, onun özelliklerinin bütünü ve sahip olduğu imkanlardır. Bu imkanlar dolayısıyla insan, diğer varlıklardan farklı olarak, kendini gerçekleştirmek peşinde koşar. İşte bu özellikler, insanın değerini ya da onurunu oluşturur¹¹. Onur, çok değerli kılınmış bir şeyin özelliğidir ve ancak sahip olunan haklara ulaşmakla mümkündür¹². Esasen, temel hakların anayasal düzeyde tanınıp güvence altına alınmasının nedeni de insan onurunun korunmasıdır¹³.

İnsan onuru, insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, sırf insan oluşunun kazandırdığı değerini tanımasını ve sayılmasını anlatır. Bu, öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce, muamele

¹¹ İoanna Kuçuradi, "Felsefe ve İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, (Yayıma Hazırlayan: İoanna Kuçuradi), Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1982, s. 49.

¹² Andre Mercier, "İnsan Haklarının Temelleri", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, (Yayıma Hazırlayan: İoanna Kuçuradi), Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1982, s. 15.

¹³ İnsan hakları ve insan onuru ilişkisi için bkz. Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İÜHF y., İstanbul, 1984, s. 24 vd.

ona muhatap olan insanı, insan olmaktan çıkarır¹⁴. Kuşkusuz insan onurunun korunması, insan haklarını bir bütün olarak, ayırım gözetmeksizin¹⁵ uygulamaya taşımakla, insanı toplumsal koşulların meydana getirdiği her türlü baskıdan kurtarmakla, dahası, ona kendini geliştirme fırsatı vermekle mümkündür. Aksi bir ortamda, gerçek özgürlükten söz etmek mümkün değildir.

Çağdaş insan hakları belgeleri bu amaçla, hak ve özgürlükleri fonksiyonlarına göre sınıflandırmışlar ve her bir kategoriyle insanın bir yönünü korumayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede kişisel haklar (pasif statü hakları), kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen ve bireyin maddi ve manevi varlığını koruyan özgürlüklerdir. Düşünce özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, kişi güvenliği ve konut dokunulmazlığı...gibi özgürlükler bu bağlamda değerlendirilmekte ve bunların devlete, esas itibarıyla, bir karışmama ve gölge etmeme ödevi yüklediği kabul edilmektedir¹⁶. Sağlık hakkı, eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı...gibi sosyal ve ekonomik haklar (pozitif statü hakları) ise, vatandaşlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme hakkını tanıyan ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli görevler ve fonksiyonlar yükleyen haklardır. Siyasal haklar (aktif statü hakları) ise, siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy verme vb. yollarla vatandaşlara yönetimde söz sahibi olma ve siyasal kararlara katılma yetkisi veren haklardır. Bu haklara sırasıyla, koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları da denilmektedir¹⁷.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, E: 63/132, K: 66/29, KT: 28.6.1966, AMKD, sy. 4, s. 187.

¹⁵ Hakların bütünlüğü ilkesi, onların değişik şekillerde tasnif edilmelerine karşın, birbirinin "sine qua non" şartı olduklarını, yani birbirini tamamladıklarını ifade eder (Bkz. Akad. Teori ve Uygulama Açısından... s.63; Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Y., Ankara, 1981, s. 83).

¹⁶ Kişisel haklar, devlete, esas itibarıyla, bir karışmama ve gölge etmeme ödevi yüklemektedir. Fakat bu karışmama yükümü, kişisel hakların bütünü açısından mutlak sayılmamasıdır. Örneğin bilim özgürlüğü söz konusu olduğunda, bilimsel yaratmanın serbestliği karşısında, bu tür etkinlikler için vazgeçilmez özgürlüğe saygı göstermesi gereken ve dolayısıyla bu bağlamda karışmama yükümlülüğü altında bulunan devlet, araştırma özgürlüğünün kullanılması için gerekli araçların temini söz konusu olduğunda, kaçınma ödevinden sıyrılıp, edimde bulunma ve böylelikle karışma yükümlülüğüne uzanmaktadır. Bilim özgürlüğü konusunda devletin pasif ve aktif konumu için bkz. İbrahim Özden Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", **İnsan Hakları**, in YKY, İstanbul, 2000, s. 122-123.

¹⁷ Kuşkusuz bu sınıflandırma hak ve özgürlükler konusundaki tek sınıflandırma değildir. Öteden beri insan haklarının sınıflandırılmasına ilişkin pek çok liste ortaya çıkmıştır. (Sınıflandırma örnekleri için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Y., İstanbul, 2003, s.661 vd; Oktay Uygun, "İnsan Hak-

Bilimi serbestçe öğrenme, araştırma, yayma ve öğretme haklarını içeren bilim özgürlüğü¹⁸, 1982 Anayasasında kişisel haklar arasında, sanat özgürlüğü ile aynı maddede (An. md.27) düzenlenmiştir. Madde, herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama ve yayma ve bu alanlarda her türlü araştırmayı yapma hakkına sahip olduğunu hükme bağlamaktadır. Buradan yola çıkarak bilim özgürlüğünün, hukuki niteliği itibarıyla, tıpkı sanat özgürlüğü gibi, bireysel öznel temel hak olduğunu söylemek mümkündür¹⁹. Bu bağlamda bilim özgürlüğü, bilimsel bir etkinlikte bulunan veya böyle bir faaliyette bulunmak isteyen tüm bireylere tanınmış, başka bir deyişle, bu durumdaki bireylerin kişiliğine sıkı sıkıya bağlı kılınmış bir haktır.

Hemen belirtmek gerekir ki, 1982 Anayasası bilim özgürlüğünü kişisel haklar arasında saymış olsa da, bu hakkın kültürel bir hak olduğunu, dolayısıyla sosyal ve ekonomik haklar arasında değerlendirilmesi gerektiğini ifade edenler de vardır²⁰. Birleşmiş Milletler'in bu hakkı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'de düzenlemiş olması²¹ ve Batı'da kültür dünyası ve sorunları ile ilgili hakların, genellikle kültürel haklar başlığı altında toplanması bunun kanıtı olarak gösterilmektedir²².

Kültürün bir tanımının da, "sanatsal ve bilimsel üretim süreci"²³ olduğu dikkate alınır, bilim özgürlüğünün kültürel bir hak olduğu ve dolayısıyla sosyal ve ekonomik haklar arasında düzenlenmesi gerektiği söylenebilir. Fakat bilimin kültürel niteliği, onun illa da sosyal ve ekonomik haklar arasında ele alınmasını gerektirmez. Nitekim sadece bilim değil, bütün düşünsel ürünler kültürel bir nitelik taşırlar ve bunların düzenlendiği yer, pekala kişisel haklar ya da birinci kuşak haklar olabilir. Hatta böyle olmasının, özellikle bu özgürlüklerin korunması açısından daha güvenceli bir durum yaratacağı

ları Kuramı", *İnsan Hakları*, in YKY, İstanbul, 2000, s.21-25.) Ayrıca, unutmamak gerekir ki, hakların bütünlüğü ilkesi karşısında, yapılacak her ayırım, hak ve özgürlük grupları arasındaki kesin sınıflamaları değil, derece farklılıklarını ifade edecektir. (Bkz. Akad, *Teori ve Uygulama Açısından...*, s.63; Benzer bir yaklaşım için ayrıca bkz. Muzaffer Sencer, "Hak ve Özgürlük Kavramı," *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 16, 1994, s. 5).

18 Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Y., İstanbul, 1994, s. 90.

19 Sanat özgürlüğünün hukuki niteliği için bkz. Esra Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2004, s. 56, vd.

20 Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", s. 121.

21 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme metni için bkz. Enver Bozkurt/Yasin Poyraz/M. Akif Kütükçü, *İnsan Hakları Mevzuatı*, Asil Y., Ankara, 2004, s. 65-78.

22 Atalay, s. 51 vd.

23 Atalay, s. 53.

söylenebilir. Çünkü birinci kuşak haklar ikinci kuşak haklara göre daha sıkı bir koruma sistemine sahiptirler. Sözgelimi 1982 Anayasası kişisel ve siyasal hakların KHK ile sınırlandırılmasının yolunu açıkça kapamışken, sosyal ve ekonomik hakları için aynı şeyi yapmamıştır²⁴. Dolayısıyla bilim özgürlüğünün kişisel haklar arasında sayılması son derece önemli ve isabetlidir.

1982 Anayasasının kişisel haklar arasında saydığı ve bilim adamının şahsına sıkı sıkıya bağladığı bilim özgürlüğü, bir yandan da, entelektüel özgürlüklerin en geneli ve kucaklayıcısı olan düşünce özgürlüğünün bir alt kategorisi, daha özel bir biçimdir²⁵. Gerçekten bilimi serbestçe öğrenme, araştırma, yayma ve öğretme ile düşünce özgürlüğü arasında esash bir iç içe geçme durumu vardır²⁶. Düşünce özgürlüğü olmadan bilim özgürlüğü güdük kalır. Öte yandan bilim özgürlüğü de düşünce özgürlüğünün niteliğini yükseltir²⁷.

Fakat bu iç içe geçmişliğe rağmen şunu da kabul etmek gerekir ki, bilimsel eserlerin toplumsal işlevi, onun hukuki rejim ve yaptırım açısından, düşünce özgürlüğüne oranla, daha mutlak bir özgürlük rejiminden yararlanmasını zorunlu kılar. Çünkü bilimsel eserler, sanat eserleri ile birlikte, fikir üretiminin en yüce değer ve biçimleridir²⁸. Bu önemin, bilimsel eserlerin derinliğinden ve yaratılmalarındaki özel çabadan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü bilim, sadece öznesini, yani bilim adamını aydınlatmakla kalmaz; aynı zamanda bütün ilgilenenlerine ve giderek tüm topluma ışık tutar. Bilim, her alanda sağlam ve derin bilgiler üretmek ve bunu yaymakla, insanları bilinçli bir biçimde davranmaya iter.

III- BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI

Bilim özgürlüğünün kısaca şu öğeleri içerdiği söylenebilir: Araştırma özgürlüğü, araştırma için zorunlu araçlara ve ortama sahip olma hakkı ve bilimsel üretme özgürlüğü veya bilgilendirme ve yayın hakkı²⁹.

24 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Y., Ankara, 1995, s.205 vd.

25 Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s.91.

26 Bülent Tanör/Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul, 2001, s.170.

27 Kaboğlu, *Bilim ve Sanat Özgürlüğü*, s.121.

28 Tönör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 91.

29 Kaboğlu, *Bilim ve Sanat Özgürlüğü*, s. 122.

A. Araştırma Özgürlüğü

Bilim özgürlüğünün en temel unsuru ve zorunlu koşulu araştırma özgürlüğüdür. Bu bağlamda **BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, 27. maddesinde “Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel ilerlemeden ve sonuçlarından pay alma hakkına sahiptir” derken³⁰, **AB Temel Haklar Bildirgesi** 13. maddesinde “Sanat ve bilimsel araştırma, kısıtlamaya tabi olmamalıdır. Akademik özgürlüğe saygı gösterilmelidir”³¹ ibaresine yer vererek, araştırma özgürlüğünün önemine işaret etmektedir. Bu arada AB Anayasasının AB temel haklar şartını aynen kabul ettiğini ve bilim özgürlüğünü sınırlamadan vareste tuttuğunu da vurgulamak gerekir. Aynı doğrultuda **Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi**³² 6. maddesinde, akademik çevrenin araştırma işlevi ile ilgili tüm üyelerinin, bilimsel araştırmanın evrensel ilke ve yöntemlerine tabi olarak, herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın, araştırma çalışmalarını sürdürme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.

Araştırma özgürlüğü, akıl, deney, gözlem gibi ana bilgi yöntemlerini³³ ve ana yöntemlere bağlı diğer metotları³⁴ serbestçe kullanma özgürlüğünü de kapsar. Bunlar arasında özellikle deney yapma hakkı çok önemlidir Çünkü deney yapma hakkı araştırmaları gerçekleştirmek için kullanılan araç ve tekniklere ilişkindir³⁵. Bu çerçevede devlet, kural olarak, araştırmaya yönelik her türlü engeli koymaktan kaçınmak, araştırmayı tehlikeye düşürecek önlemlerden uzak durmak zorundadır.

B. Araştırma İçin Gerekli Araçlara ve Koşullara Sahip Olma Hakkı

Öte yandan bilim ve bilimi araştırma özgürlüğü, araştırma için gerekli araçlara ve koşullara sahip olma hakkını da içerir³⁶. Ne var ki araştırmacının gerekli araçlar ve koşullara kendiliğinden sahip olması her zaman mümkün olmaz. İşte bu noktada devletin edim yükümlülüğü devreye girer. Devlet

30 Bildiri metni için bkz. Bozkurt/Poyraz/Kültükçü, s.1 vd.

31 Bildiri metni için bkz. www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html. (05.05.2005).

32 Türkçe metin için bkz. www.metu.edu.tr/home/wwwoes/lima.html. (06.05.2005).

33 Ana bilgi yöntemleri akıl, deney, gözlem ve sezgidir. Bkz. Öktem/Türkbağ, s.33 vd.

34 Ana bilgi yöntemlerine bağlı metotlarla, fenomenolojik yöntem, tümdengelim ve tümevarım yöntemi gibi metotlar kastedilmektedir. Bkz. Öktem/Türkbağ, s.35-38.

35 Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, s.123.

36 Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, s.123.

araştırma için gerekli araçların kullanımına olanak sağlamak ve araştırma ortamının yaratılmasına imkan hazırlamak durumundadır. Bilimsel bilginin üretilmesi ve geliştirilmesi ile bu bilgiyi üretecek kadroların yetiştirilmesi, çoğu kez, kurumsal yapının oluşturulması ve bu çerçevede maddi kaynakların seferber edilmesine bağlıdır³⁷. Üniversite olgusu tam bu noktada ortaya çıkmakta ve bilimsel bilginin üretilmesi ve yayılması işlevini üstlenmektedir. Temel amacı inceleme-araştırma yapmak, bilim adamı yetiştirmek ve bilimsel bilginin yayılmasını sağlamak olan üniversiteler³⁸, bilim özgürlüğünün kurumsal garantisi olma özelliğine sahiptirler. Devlet üniversiteler aracılığıyla, bilimsel araştırma yapılmasını ve bu araştırmaların yayılmasını sağlar.

Yunan Anayasası bilimin gelişmesi ve ilerlemesinin devlet için bir yükümlülük oluşturacağını vurgularken (md 16), İtalyan Anayasası da Cumhuriyetin bilimsel ve teknik araştırmayı özendirilmesi görevinden söz etmektedir (md.19)³⁹. Aynı şekilde Macaristan Anayasası, devletin bilim ve kültürün gelişmesi konusundaki sorumluluğuna işaret etmektedir (md.35/1-f)⁴⁰. Portekiz Anayasası da, bilimsel yaratıcılık, araştırma ve teknolojik yeniliklerin teşviki konusunda devlet desteğinden söz etmektedir (md73/4)⁴¹. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ise 15. maddesinde konuya bakışını net bir biçimde ortaya koymaktadır: “Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese aşağıdaki hakları tanırlar: Bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanmak; Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanmak. Bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi için Sözleşmeye Taraf olan Devletler tarafından alınacak önlemler, bilimin ve kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirleri de içerir. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için zorunlu olan özgürlüğe saygı göstermeyi taahhüt ederler”.

37 1982 Anayasasının 5. maddesinin devlete yüklemiş olduğu görevlerden birisi de, kişinin hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya çalışmaktır. Kuşkusuz bu görev bilimi araştırma özgürlüğü için de söz konusudur. 5. maddenin hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesini sağlamak için devlete yüklediği görev konusunda bkz. Mehmet Akad, “1982 Anayasası 5. Maddesi Üzerine Karşılaştırma ve İnceleme Denemesi”, *Adalet Dergisi*, Y: 81, Sy. 2, Mart-Nisan 1990, s. 53 vd.

38 Coşkun San, “Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü”, *AÜSBFD*, 1993, s. 149.

39 Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, s.123.

40 Bkz. Hungary Constitution, www.oefre.unibe.ch/law/icl/hu00000_.html (06.06. 2005).

41 Bkz. Constitution of the Portuguese Republic, http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/index.html (06.05.2005).

C. Bilimsel Üretme, Bilgilendirme ve Yayma Hakkı

Bilim özgürlüğünün kapsamına dahil olan diğer unsurlar ise, bilimsel üretim özgürlüğü ile bilgilendirme ve yayma hakkıdır⁴². Araştırma özgürlüğünü kullanan ve bu çerçevede bilimsel yöntemler aracılığıyla bir sonuca varan araştırmacı, yaptığı bilimsel üretimi başkalarına öğretme ve onu yayma hakkına sahiptir. Eğer yayma hakkı gerçek anlamda sağlanamazsa, araştırma özgürlüğünün ve bilimsel üretimin bir anlamı kalmaz. Nitekim bilimi yayma hakkı, hep araştırma hakkıyla birlikte anılmaktadır. **Lima Bildirgesi** 6. maddesinde, akademik çevrenin araştırma işlevi ile ilgili tüm üyelerinin, araştırmalarının sonuçlarını başkalarına özgürce iletme ve sansürsüz yayımlama hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde ulusal insan hakları metinleri de bu hakkın altını çizmektedirler. İtalyan Anayasası 33/1'de, Sanatlar ve bilimler gibi, onların öğretilmesinin de serbest olduğunu hükme bağlamaktadır⁴³. Aynı doğrultuda Yunanistan Anayasası 16/'de, bilim ve sanat, araştırma ve öğretim serbesttir ifadesine yer vermektedir⁴⁴.

IV- BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI SORUNU

A. Genel Olarak

Çalışmanın başında bilimsel bilginin, gelişi güzel bir biçimde elde edilmeyen, belli bir yönteme, bir sisteme dayanılarak kodlanan bilgi olduğu vurgulanmış ve bilim ve sanat eserlerinin fikir üretiminin en yüce değer ve biçimleri olduğu belirtilmişti. Bilimsel bilginin, bu özelliği ile, sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olduğu ve dolayısıyla hukuki rejim ve yaptırım açısından, diğer entelektüel özgürlüklere göre daha mutlak bir özgürlük rejiminden yararlanmasının zorunlu olduğu söylenebilir⁴⁵.

Acaba bilimin sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olduğunu ve dolayısıyla diğer entelektüel özgürlüklere göre daha mutlak bir özgürlük rejiminden yararlanmasının zorunlu olduğu söylemek, bilim özgürlüğünün sınırlanamaz bir özgürlük olduğunu kabul etmek anlamına mı gelir? Bu bağlamda, sözgelimi doğa bilimleri alanında kimyasal silahların geliştirilmesini amaçlayan araştırmalar ya da insan klonlama ile ilgili çalışmalar bilim özgürlüğü

⁴² Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", s.123.

⁴³ Anayasa metni için bkz. Italy – Constitution, http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/it00000_.html. (06.05.2005).

⁴⁴ Yunan Anayasası için bkz. http://confinder.richmond.edu/greek_2001.html. (06.05.2005).

⁴⁵ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 170-171.

çerçevesinde değerlendirilebilir mi? Yine örneğin sosyal bilimler alanında, faşizm, ırkçılık, ayrımcılık gibi propagandalar içeren veya savaş kışkırtıcılığı yapan yahut suça kışkırtan ifadeler bilim özgürlüğü bağlamında hukukun koruması altında sayılabilir mi?

Kanımcı bilim özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda temel ilke, bilimin sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olduğudur. Bu çerçevede belli niteliksel ölçütlere sahip bir araştırma bilimsel tanım içerisinde değerlendirilecek, aksi araştırmalar ise bilimsel tanımdan yoksun kalarak bilim özgürlüğünden yararlanamayacaklardır. Bunu değerlendirecek olan ise, bilimsel bir birim olacaktır.

Fakat temel ilke, bilimin sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olduğu şeklinde ise de, bu durum, bilimsel araştırmaların, hiçbir şekilde sınırlayıcı bir düzenlemeye konu olmayacakları anlamına gelmemektedir. Nitekim bilim dünyasında da bilimsel etkinliklerin doğurabileceği olumsuzlukları önlemek amacıyla, bilim özgürlüğü ile araştırmacının sorumluluğu ilkesi arasında bir denge kurmaya yönelik girişimler olmuştur. John T. Edsall'ın çabaları buna örnektir. "Bilim Özgürlüğü ve Sorumluluk"⁴⁶ ile "Bilimsel Sorumluluğun İki Görünüşü"⁴⁷ adlı makalelerinde, bilim adamının, bizzat araştırmaya yönelik davranışı ve araştırma sonuçların yayınlanması konusundaki sorumluluğuna dikkat çeken Edsall'ın görüşleri bugün dahi tartışılmaktadır⁴⁸.

Tartışmalar üzerine varılabilecek sonuç, bilim özgürlüğünün sınırlayıcı bir düzenlemeden muaf tutulamayacağıdır. Fakat bu noktada da ihtiyath olmak ve bu özgürlüğün ancak, insan yaşamına yönelmesi olası tehditleri önlemek amacıyla⁴⁹ sınırlanabileceğini kabul etmek gerekir. Nitekim, BM Genel Kurulunun 10 Kasım 1975 tarihli ve 3384 (XXX) sayılı Kararıyla ilan edilen **Bilimsel ve Teknolojik İlerlemelerin, Barışın ve İnsanlığın Yararına Kullanılmasına Dair Bildiri**⁵⁰, bütün devletlerin, bilimsel ve teknolojik sonuçların insan hakları ve temel özgürlükler ile insanlık onuru aleyhine kullanılmasını önlemek ve engellemek için yasal tedbirler de dahil, gerekli her türlü tedbiri almaları gereğinden söz etmektedir.

⁴⁶ J.T. Edsall, Scientific freedom and responsibility, *Science* 188 (1975), s. 687-693.

⁴⁷ J.T. Edsall, Two aspects of scientific responsibility. *Science* 212 (1981), s. 11-14.

⁴⁸ Howard K. Schachman, On Scientific Freedom and Responsibility, *Biophysical Chemistry*, Volume 100, 15 January 2003, s. 615-625.

⁴⁹ San, s.151.

⁵⁰ Bildirinin Türkçe metni için bkz. <http://www.ihm.8m.com/s2bitib.htm>. (07.05.2005).

Gerçi Bildiri araştırmaların değil, bilimsel ve teknolojik sonuçların önlenmesinden söz etmektedir. Fakat sınırlamanın insan yaşamına yönelmesi olası tehditler içeren araştırmaların kendisine yönelmesini de meşru saymak gerekmektedir. Bu bağlamda kimyasal silahların geliştirilmesini amaçlayan araştırmalar ile insan klonlamaya yönelik araştırmalar, insan türü için içerdikleri risk nedeniyle yasaklanabilirler⁵¹. Bunlardan özellikle klonlama, son zamanlarda bilim özgürlüğü bağlamında sıkça tartışılmaktadır.

Hemen belirtelim ki, klonlamaya ilişkin bilimsel çalışmalar 1930'lara kadar götürülebilir. Fakat konunun insanlık açısından tehdit oluşturduğunun yoğun bir biçimde düşünülmesi, 1990'lı yıllarda "Dolly" adlı bir koyunun kopyalanması ile gerçekleşmiştir. Bu gelişme, insan klonlamanın çok uzak bir olay olmadığı korkusunu doğurmuş⁵² ve böyle bir çabanın sonuçları günümüze kadar tartışılmış⁵³, hatta bazı ülkelerde yasal düzenlemeye bile konu olmuştur. Sözgelimi Kanada'da 2004 yılında çıkarılan bir yasa ile insanı yeniden üretmeye yönelik materyaller içeren klinik araştırma aktiviteleri izleme altına alınmakta ve bu çerçevede klonlama araştırması içeren belli etkinlikler yasaklanmaktadır⁵⁴.

Kuşkusuz bu tür yasaklar, ilk bakışta, insan yaşamına yönelen tehlike bağlamında ele alınsa da, detaylara inildiğinde, bilim özgürlüğünün sınırlarına ilişkin sıkı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Kimileri, bu tür yasakların, hükümetler tarafından, bilimsel ve akademik araştırmaya karşı iyi olmayan bir etki anlamına geleceğini savunmaktadırlar⁵⁵. Gerekçeleri ise,

51 Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", s.124.

52 İngiltere'de yaşanan yakın tarihli bir gelişmenin bu korkuyu daha da somutlaştıracağı söylenebilir. Nitekim İngiltere'de de, Newcastle Üniversitesi bilim adamları, genetik özellikleri silinmiş insan yumurtasına, insan hücresi çekirdeği transfer etmek suretiyle ilk embriyonu elde ettiklerini açıkladılar. Prof. Alison Murdoch ve Dr.Miodrag Stojkoviç önderliğindeki uzmanlar, bunun özellikle alzheimer, parkinson vs hatta felçli hastalarının tedavisinde kullanılacağını umuyorlar. Hemen ifade edelim ki İngiltere'de tedavi amaçlı klonlama işlemlerine izin veriliyor. 2001 yılında çıkartılan bir yasayla üremeye yönelik insan embriyonu klonlanması tümtüyle yasaklanmış, fakat tedavi amaçlı klonlama serbest kılınmıştı. Bu arada, gelişmenin İngiltere'de bir devrim olarak nitelendirildiğini de vurgulamak gerekir. (*Guardian*, 20 May 2005).

53 Dan Norris, "Colonig", <http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp59dSummer1996p119.htm> Cited: 59 Law&Contemp.Probs.119, (Summer1996).

54 Timothy Caulfield, "Scientific Freedom and Research Cloning: Can a Ban Be Justified?", *The Lancet*, Volume 364, Number 9429, 10 July 2004, s.124. İnternet adresi için bkz. <http://www.thelancet.com/journal/vol364/iss9429/contents>. (07.05.2004).

55 Caulfield, s. 125.

hükümetlerin bu yasaklardan yola çıkarak, sonuçta nasıl araştırma yapılabileceğini dikte edebilecek konuma gelme olasılığıdır⁵⁶.

Sonuçta bilim özgürlüğün, insan yaşamına yönelmesi olası tehditleri önlemek amacıyla sınırlanabileceği görülmektedir. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki, böyle bir tehlikenin doğması, daha ziyade, doğa bilimleri alanında görülebilecek bir durumdur. Sosyal bilimler alanında yapılacak araştırma ve varılacak sonuçların, esas itibarıyla ve bu bilimlerin özelliği nedeniyle, böyle bir tehlikeye yol açmaktan uzak olduğu söylenebilir. Çünkü sosyal bilimler katı nedensellik ilkesine sahip değildirler ve bu bilimlerin çerçevesinde varılan sonuçlar doğrudan insan yaşamına yönelik tehlike yaratmazlar. Elbette bu noktada yukarıda sorulan soruya dönülebilir ve faşizm, ırkçılık, ayrımcılık gibi propagandalar içeren veya savaş kışkırtıcılığı yapan yahut suça kışkırtan ifadeler bilim özgürlüğü bağlamında hukukun koruması altında sayılabilir mi, diye sorulabilir. Hemen belirtelim ki, bilimsel yaratılarla bu tür suçların işlenmiş olması düşünülemez⁵⁷. Eğer bir çalışma, faşizm, ırkçılık, ayrımcılık, savaş kışkırtıcılığı gibi propagandalar içeriyorsa, yahut suça kışkırtma şeklindeki ifadeler barındırıyorsa, o çalışma bilimsel bir eser olarak nitelendirilemez. Bilimsel bilginin amacı, ait olduğu alanın metotları ve ölçüleri çerçevesinde gerçekliğe ulaşmak, onu ortaya koymaktır. Bu şekilde yaklaşıldığında, bilimsel nitelik taşıyan bir eserle ilgili sınırlamaların çok sıkı koşullara bağlanmasının gereği anlaşılır.

Nitekim AİHM, Erdoğan ve İnce/Türkiye Kararında⁵⁸ sosyolog olan Dr. İ.B. ile yapılan bir röportajın içeriğinin analitik nitelikte olduğu ve metnin, şiddete yönelik tahrike ilişkin bölümler içermediğini ifade etmiştir. Aynı şekilde AİHM Başkaya ve Okçuoğlu/Türkiye Kararında⁵⁹ yazarın kullanmış olduğu ifadelerin, bir akademik araştırma içinde tarihi açıdan Türkiye'nin sosyo ekonomik gelişimi ve bu ülke içindeki baskın siyasi ideolojiye yer verdiğini belirtmiş ve kitapta ifade edilen görüşlerin şiddeti teşvik ettiğinin veya şiddeti teşvik etmeye neden olabilecek şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığı kanaatine varmıştır. Benzer bir şekilde AİHM, Ağustos 1998'deki Hertel/İsviçre davasında⁶⁰ mikro dalga fırında hazırlanan yiye-

⁵⁶ Caulfield, s. 125

⁵⁷ Tanör, Türkiyenin İnsan Hakları Sorunu, s. 91.

⁵⁸ Bkz. Erdoğan ve İnce/Türkiye Davası, 8 Temmuz 1999, <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihmtr/erdogduveince.htm>,(28.04.2005).

⁵⁹ Bkz. Başkaya ve Okçuoğlu/Türkiye Davası, 8 Temmuz 1999, <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihmtr/baskayaveokcuoglu.htm> (28.04.2005).

⁶⁰ 25 Ağustos 1998, Reports of Judgments and Decisions, 1998-VI.

ceklerin insan sağlığı açısından tehlikeli olduğuna ilişkin bir makalesi yayınlanan kişinin, aynı şeyleri tekrar ifade etmesinin yasaklanmasını, ifade özgürlüğünün ihlali olarak hükme değerlendirmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla AİHM, bilimsel bir yapıt ya da bilimsel bir çözümleme söz konusu olduğunda, ifade özgürlüğünün sınırlarının daha da geniş tutulmasından yanadır. Mahkemeye göre şiddet çağrısı içermeyen akademik çalışma engellenemeyecektir. Elbette tersinden okunduğunda şiddet çağrısı yapan bir akademik çalışmanın önlenebileceği sonucu çıkar. Fakat unutmamak gerekir ki, bir çalışma akademisyen tarafından yapılmış olsa bile, şiddet çağrısı yaptığı noktada bilimsel olma özelliğini yitirmiş sayılır. Çünkü bilimsel bilgi, belli bir konuyu, belli bir yöntemle, belli bir amaca ulaşmak için araştırır. Amaç gerçekliğe ulaşmaktır; kışkırtmak, suça teşvik vb. amaçlar bilimin dışındadır.

B. 1982 Anayasası

Bilim ve sanatın önemi, bazı anayasaları bu özgürlüğün altına çizmeye yöneltmiştir. Yukarıda bazı ülke anayasalarının konuya ilişkin yaklaşımlarına değinilmişti. Bunlardan, özellikle 1948 İtalyan Anayasası ve 1949 Alman Bonn Anayasasının, faşizm altında dumura uğrayan bilim ve sanat ürünlerine gerçek değerini ve işlevini kazandırmayı amaçladıkları söylenebilir⁶¹. Bizde ise ilk kez 1961 Anayasası, Batılı örneklerden esinlenerek, “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama ve yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir” (md.21/1) hükmünü koymuştur.

1982 Anayasası bu hükmü aynen tekrar etmekle birlikte, bilim ve sanattaki yayma hakkı bakımından önemli bir sınırlama getirmektedir: Bu hak, yani yayma hakkı, Anayasa’nın ilk üç maddesinde belirtilmiş olan hükümlerin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz (md.27/2). Anayasanın ilk üç maddesine baktığımızda, bu maddelerde, devletin biçiminin, Cumhuriyetin niteliklerinin ve devletin bütünlüğünün, resmi dilinin, bayrağının, ulusal marşının ve başkentinin düzenlenmiş olduğunu görmekteyiz.

Kaldı ki, 1982 Anayasası’nın, 2001 yılına kadarki şekliyle, öngörmüş olduğu kademeli sınırlama sistemi yüzünden, diğer özgürlükler bakımından olduğu gibi, bilim özgürlüğü açısından da hayli sınırlandırıcı bir anayasa olduğunu kabul etmek gerekir. Bu çerçevede de denilebilir ki, 2001 değişikliklerine kadar, 1982 Anayasasının bilim özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar, ilgili maddede sayılan sınırlama nedenlerinden ibaret kalmamıştı. Bilim öz-

61 Tanör, İnsan Hakları Sorunu, s. 90.

gürlüğü de Anayasanın kademeli sınırlama sisteminden nasibini almak durumundaydı. Bu bağlamda bilim özgürlüğü, Anayasanın 13. maddesinde sayılan genel sınırlama nedenlerinden birisine dayanılarak da kısıtlanabilecekti⁶². Bugün açısından bakıldığında, 13. maddede sayılan genel sınırlama nedenleri kalktığı için bu konuda bir problemin varlığından söz edilemez. Asıl sorun 27. maddede yer alan ve Anayasa'nın ilk üç maddesine gönderme yapan özel sınırlama nedenleridir.

Kuşkusuz Anayasanın ilk üç maddesi, yürürlükteki siyasal yaşamın temel ilkelerini ortaya koymaları açısından çok önemlidir. Ama bunları tabu haline getirmek, bilim özgürlüğüne önemli bir sınırlama getirmek demektir⁶³. Oysa bilim, yukarıda da belirtildiği gibi, doğası gereği, ancak kendi kural ve yasalarına uymakla sağlanabilir⁶⁴. Çünkü bilim ve sanat eserleri hem yoğun ve özel çabalar sonucunda yaratılırlar, hem de zaten bilim ve sanat eseri olmalarını, bu alanların sıkı metotlarına bağlı kalmakla sağlamışlardır. Sınırlı bilime bilim denemeyeceğine göre, 1982 Anayasasının konuya yaklaşımının hiç de mantıklı olmadığını söylemek mümkündür.

Kaldı ki, bu yasaklamaların, sanılandan çok daha masum, öze ilişkin olmayan sıradan konuları kapsayabileceği de söylenebilir ve konuya ilişkin ilginç örnekler verilebilir. Sözgelimi, kentbilim uzmanı bir bilim adamı, başkent Ankara'dan başka bir kente taşınmasını ya da dil uzmanı bir bilim adamı İstiklal Marşı'nın sözlerinin sadeleştirilmesini, tamamen bilimsel nedenlerle gerekli görebilir. Oysa 1982 Anayasasının tutumu, böyle sıradan arayışları bile olanaksız kılacaktır⁶⁵. Bu yüzden, söz konusu sınırlamanın, bilim özgürlüğü ile ilgili maddede bulunmamasının gerektiğine işaret edilebilir.

Yine 27. maddenin üçüncü fıkrasında yer alan, "Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtılmasının kanunla düzenlenmesine engel değildir" kuralı, hem haber ve bilgilerin sınır tanımaksızın serbestçe dolaşması ilkesine aykırıdır, hem de iletişimin internet gibi araçlar sayesinde bütün dünyayı sarmış olması dolayısıyla, savunulamaz durumdadır. Nitekim TÜSİAD'ın demokratikleşme paketinde bu hüküm, bilgi ve haber kaynakla-

62 1982 Anayasasının ilk şeklinde yer alan genel sınırlama nedenleri şunlardı: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, ulusal egemenliğin, Cumhuriyetin korunması, ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak, genel sağlık.

63 Mümtaz Soysal, 100 Soruda *Anayasanın Anlamı*, Gerçek Y., İstanbul, 1986, s. 219.

64 Bülent Tanör, *İki Anayasa*, Beta Y., İstanbul, 1991, s. 141.

65 Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Y., Ankara, 1991, s. 92.

rına uyuşturucu ve silah muamelesi yapılması şeklinde değerlendirilmiş ve kaldırılması önerilmiştir⁶⁶.

1982 Anayasası, her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunma serbestliğine bir sınırlama da 130. maddede getirmektedir. Maddede üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcılarının serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabileceklerini vurguladıktan sonra, bu yetkinin, devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermediğini belirtmektedir. Kuşkusuz burada yasaklananın düşünce değil, faaliyet olduğu ve üniversitelerin de böyle bir faaliyetin zırhı olamayacağı söylenebilir⁶⁷. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, faaliyet sözcüğü, faal olma halini, çalışmayı, canlılığı, hareketliliği ifade eder ve doğal olarak, yazma ve konuşma da dahil, her türlü etkinliği içine alacak bir şekilde yorumlanabilir. Dolayısıyla bu hüküm 1982 Anayasasının bilime, neredeyse kuşku ile baktığının bir göstergesi sayılabilir. Bu kuşkunun giderilebilmesi için “faaliyet” sözcüğü yerine “eylem” sözcüğünün kullanılması önerilebilir. Çünkü eylem, fiil ve ameliye anlamına gelir ve işi, oluşu, davranışı, hareketi ifade eder ve bu yönüyle eylem düşünce açıklamalarının dışarıda bırakılmasını sağlayarak, daha güvenceli bir durum yaratır.

Öte yandan, bilim özgürlüğünün, üniversitelerle yakın bir ilgisinin bulunması, Anayasanın yüksek öğretim kurumlarına ilişkin tutumuna değinmeyi zorunlu kılmaktadır. 1961 Anayasası üniversitelere idari ve bilimsel özerklik verirken⁶⁸, 1982 Anayasası sadece bilimsel özerklikten söz etmekte ve fakat idari özerklik üzerinde durmamaktadır (md.130)⁶⁹. Oysa bilimsel özerklik, büyük ölçüde idari özerkliğe bağlıdır ve birincisinin bulunmadığı yerde ikincisi kağıt üzerinde kalmaya mahkumdur⁷⁰. Gerçekten 1980 sonrası uygulamaları, siyasal iktidarların ve özellikle partili Cumhurbaşkanlarının, yüksek öğretim sistemine etki edebildiklerini ve sistemin herhangi bir siyasal

66 TÜSİAD, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, (Hazırlayan: Bülent Tanör), Ocak 1997, s. 127.

67 Soysal, s. 255.

68 Hemen belirtelim ki, 1961 yılında verilen idari ve bilimsel özerklik, 1971 yılında yapılan değişiklikle büyük ölçüde zayıflatılmıştır. 1982 Anayasası da, aslında 1971 yılında girilen bu zayıflatma sürecinin son noktası olma niteliğindedir.

69 1961 ve 1982 Anayasalarının üniversiteler konusundaki yaklaşımları için bkz. Soysal, s. 351-357; Taha Parla, *Türkiye’de Anayasalar*, İletişim Y., İstanbul, 1991, s. 94-95; Türkiye’de yükseköğretimin tarihsel gelişimi ve Yüksek Öğretim Kurumunun idari teşkilatı içindeki yeri için bkz. Haluk Kabaalioğlu/Turan Yıldırım, *Türkiye’nin İdari Teşkilatı*, Kazancı Y., İstanbul, 1995, s. 255-298.

70 Soysal, s.351; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Afa Y., İstanbul, 1994, s. 271.

görüş tarafından kontrolünü mümkün kıldıklarını göstermiştir⁷¹. Bütün bunlara üniversite bütçelerinin yetersizliği ve öğretim elemanlarının içine düşürüldükleri maddi sıkıntılar da eklenebilir.

V- SONUÇ

İnsanın içinde yaşadığı doğanın ve toplumun sınırlarını keşfetmek arzusu- nu yerine getirebilmesi için başvurduğu yollardan birisi olan bilimsel bilgi, gelişi güzel bir biçimde elde edilmeyen, belli bir yöntemle, bir sisteme dayanarak kodlanan, bu özelliğiyle de, aksi kanıtlanıncaya kadar geçerli olup, hakikati dile getiren bilgidir. Bilimsel bilgi olgulara dayanır, bu çerçevede bilimsel önermeler gözlemlenebilir olguları ifade ederler. Öte yandan bilimin konusunun sınırları bellidir. Konu, evrendeki gözlemlenebilir olgulardır. Ayrıca bilimsel bilgi mantığa dayanır, yani ulaşılan sonuçlar kendi içerisinde tutarlıdır. Bu özellikleriyle bilimsel bilgi, bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyeni araştırır ve böylece kendi özel konusunu oluşturan olaylar arasında, değişmez, genel ve kesin ilişkiler kurar.

Bilimsel bilgi, taşıdığı özellikler dolayısıyla, fikir üretiminin en yüce değer ve biçimi olma niteliğini haizdir ve herşeyden önce, insanın gerçekliğe ulaşması bakımından önemli bir araç sayılır. Bu durum, bilimsel bilgi ve onu üreten araştırmacının geniş bir özgürlük alanında bulunmasını gerektirir. Ulusal ya da uluslararası insan hakları belgelerinde bilim özgürlüğü diye bir özgürlüğün yer almasının nedeni budur.

Taşıdığı önem dolayısıyla insan hakları belgelerine giren bilim özgürlüğü, araştırma özgürlüğünü, araştırma için zorunlu araçlara ve ortama sahip olma hakkını ve bilimsel üretme özgürlüğü veya bilgilendirme ve yayın hakkını içerir. Bu çerçevede bilim adamı, bilimsel metotları kullanarak araştırma yapma hakkına ve bu araştırmanın sonuçlarını yayma hakkına sahip olacak, kural olarak, bu konularda dış bir engelle karşılaşmayacaktır. Hatta bu konularda karşılaşacağı maddi ve manevi engeller devlet tarafından ortadan kaldırılacaktır.

Bilimsel bilginin sahip olduğu özellikler, prensipte, onun sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olması ve dolayısıyla hukuki rejim ve yaptırım açısından, diğer entelektüel özgürlüklere göre daha mutlak bir özgürlük rejiminden yararlanmasını gerektirir. Fakat bunu söylemek, bilim özgürlüğünün sınırlanamaz bir özgürlük olduğunu kabul etmek anlamına gelmez. Bu konudaki temel ilke, bilimin sadece kendi kural ve eleştirilerine tabi olduğu

71 Yıldırım, s. 285.

şeklinde ise de, bu durum, bilimsel araştırmaların, hiçbir şekilde sınırlayıcı bir düzenlemeye konu olmayacakları anlamına gelmemektedir. Fakat bu noktada da ihtiyatlı olmak ve bu özgürlüğün ancak, insan yaşamına yönelmesi olası tehditleri önlemek amacıyla sınırlanabileceğini kabul etmek gerekir.

Bu bağlamda, doğa bilimleri alanında, kimyasal silahların geliştirilmesini amaçlayan araştırmalar ile insan klonlamaya yönelik araştırmalar, insan türü için içerdikleri risk nedeniyle yasaklanabilirler. Sosyal bilimler alanında ise, ilk bakışta, faşizm, ırkçılık, ayrımcılık gibi propagandalar içeren veya savaş kışkırtıcılığı yapan yahut suça kışkırtan ifadelerin bilim özgürlüğü bağlamında hukukun koruması altında sayılamayacağı söylenebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, bilimsel yaratılarla bu tür suçların işlenmiş olması düşünülemez. Eğer bir çalışma, faşizm, ırkçılık, ayrımcılık, savaş kışkırtıcılığı vb. propagandalar içeriyorsa, o çalışma bilimsel bir eser olarak nitelendirilemez. Bilimsel bilginin amacı, ait olduğu alanın metotları ve ölçüleri çerçevesinde gerçekliğe ulaşmak, onu ortaya koymaktır. Bu şekilde yaklaşıldığında, bilimsel nitelik taşıyan bir eserle ilgili sınırlamaların çok sıkı koşullara bağlanmasının gereği anlaşılır.

Bu tespitler ışığında 1982 Anayasası'na baktığımızda, Anayasanın tıpkı düşünce özgürlüğüne olduğu gibi, bilim özgürlüğüne de kuşku ile bakmış ve sınırlamacı bir anlayışı benimsemiş olduğunu görürüz. Oysa düşünce özgürlüğünün bir alt kategorisi olan, fakat, üretilmesindeki özel çabanın ya da yeteneğin doğal bir sonucu olarak, sıradan düşünceye göre daha sistematik ve derin sayılması gereken bilimsel eserler, kural olarak, ancak kendi ilkeleri çerçevesinde sınır tanırlar ve istisnaen, ancak insan yaşamına yönelen bir tehlike olasılığında kısıtlanabilirler. Bunun ötesine geçilerek yapılan sınırlamalar, toplumun bilimsel düşüncelerle buluşmasını önleyebilecek ve dolayısıyla gerçekliğe ulaşılmasını engelleyebilecektir.

